

ISSN 2303-4157

BOSANSKO LINGVISTIČKO DRUŠTVO

Međunarodni znanstveni lingvistički skup

Z B O R N I K   R A D O V A
Tuzla. Grad na zrnu soli

Tuzla, od 14. do 16. septembra/rujna 2007/2013.

Zbornik radova „Tuzla. Grad na zrnu soli“

Međunarodnoga znanstvenoga lingvističkog skupa održanoga u Tuzli od 14. do 16. septembra/rujna 2007.

Izdavač: JU Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog nasljeđa Tuzlanskog kantona

Za izdavača: Benjamin Bajrektarević

Uredništvo: Bernes Aljukić, Izet Beširović, Tanja Kuštović, Alisa Mahmutović Rakovac, Sead Nazibegović, Marijana Nikolić, Marica Petrović, Indira Šabić, Amira Turbić-Hadžagić

Urednica: Amira Turbić-Hadžagić

Tajnica uredništva: Alisa Mahmutović Rakovac

Recenzenti: Josip Silić
Ljiljana Kolenić

Jezička redakcija: autorska

Štampa: „OFF-SET“ Tuzla

ISSN 2303-4157

Lada Badurina, Mihaela Matešić

POŠTAPALICE POD POVEĆALOM: o jednoj posebnoj vrsti diskursnih oznaka

Prof. dr. sc. Lada Badurina, doc. dr. sc. Mihaela Matešić, Filozofski fakultet u Rijeci,
izvorni znanstveni rad

Nasuprot tradicijskoj jezičnoj pedagogiji, koja je, pretpostavljajući govorenome diskursu pisani tekst, tretirala neestetskim neke pojave tipične za govoreni diskurs, i zahvaljujući kojoj su se i poštalice našle izvan znanstvenoga interesa, diskursne studije zanimaju svi dijelovi diskursa, neovisno o estetskim ili kojim drugim kriterijima. U radu se dakle propituje komunikacijska vrijednost izraza koje su tradicijski pristupi jezičnome opisu i propisu proglašavali komunikacijskim balastom.

S druge pak strane upravo na komunikacijski aspekt jezične djelatnosti usmjeruju se diskursni studiji. Diskurs, drugim riječima, ne uključuje samo poruku, tj. tekst nego i pošiljaoca i primaoca te situacijski kontekst. Nadalje, u strukturi se diskursa raspoznaju elementi kojima se uspostavlja odnos među njegovim sastavnicama, ali i odnos sa širim kontekstom – riječ je o tzv. diskursnim oznakama ili graničnim oznakama, elementima diskursa koji anaforički ili kataforički povezuju dijelove diskursa (označavajući npr. početak nove teme ili modifikaciju/promjenu smjera u kojem je dotad tekao (raz)govor o temi). Utoliko se u dijelovima diskursa (koji se mogu sastojati od jedne riječi, skupa riječi ili čitave rečenice), koje tradicijska gramatika semantički određuje kao desemantizirane (uz izostanak resemantizacije) i funkcionalno stoga nepotrebne i nesvrhovite u rečenici, i mogu prepoznavati diskursne oznake. U tom će se smislu ovdje propitivati funkcionalnost i tih dijelova diskursne strukture u jezičnoj komunikaciji.

Ključne riječi: *diskurs, znanstveni diskurs, diskursne oznake, poštalice*

*Poštalice – u jezikoslovnoj (normativističkoj) literaturi rijetko i tek uzgredno spominjane (razumljivo: jer prepoznavane su istom kao činjenica jezične realizacije/govora, i tom u smislu strukturalizmom zacrtane dihotomije *langue ~ parole*, a k tome su još smatrane pojavama, doduše nepoželjnima, zastupljenima u prvome redu, ili čak isključivo, u manje formalnim jezičnim registrima, konkretnije, u razgovornome funkcionalnom stilu) – zaslužuju, smatramo, *novu priliku*, i to s *novih* jezikoslovnih teorijsko-metodoloških motrišta.*

Nakana nam je *stari* „problem“ s poštapalicama¹ temeljito preispitati, i to i s obzirom na njihovu (eventualnu) *funkcionalnost*, i s obzirom na njihovu (opet eventualnu) *pojavnost* u različitim tipovima govorene i pisane komunikacije. Uporište će nam za nov pogled na te jezične činjenice biti novi pristupi jeziku i, napose, *jezičnoj djelatnosti*, upravo oni kakve nam omogućuju teorija i analiza *diskursa*.

Uvodno ćemo se stoga pozabaviti *ključnim riječima* – a to su: *diskurs* i *diskursna oznaka* – sve da bismo ocrnali nove, dovoljno elastične teorijske okvire koji će i u *rubnim* pojavnostima iz jezične prakse znati prepoznati komunikacijski relevantne, pa onda i znanstvene pozornosti vrijedne činjenice.

U potrazi za dobrim definicijama: *diskurs* i *diskursne oznake*

Jedan se od često rabljenih termina – *diskurs* – nerijetko javlja u različitim kontekstima i s (dijelom) različitim značenjima. U široku luku – od upućivanja na konkretne govorne aktivnosti u sasvim određenim kontekstima (*discourse-as-process*), preko pomalo umrtvljene, no analizama podatnije slike zapisana diskursa (*discourse/text-as-product*),² do zamisli *o specifičnim tipovima ili društvenim domenama uporabe jezika*³ (npr. akademski, politički ili administrativni diskurs) – kao bitna se zajednička značajka diskursnih studija uvijek ističe usmjerenost na *komunikacijski aspekt jezika/jezične djelatnosti*, na *jezik u akciji*. Stoga *diskurs* – u najrasprostranjenijem tumačenju pojma – ne uključuje samo *poruku* ili *tekst* već i *pošiljaoca* i *primaoca* te neposredni *situacijski kontekst* (usp. Wales, 2001: 114).

Po svojoj prilici ovdje nameće potreba uspostavljanja relacije između dvaju bliskih, a ipak i različitih pojmova: *teksta* i *diskursa*. Rječničkim i leksikonskim definicijama s jedne strane praktično odijeljeni – *tekst ne uključuje kontekst*, a *diskurs je*, naprotiv, *tekst u kontekstu*, odnosno, moglo bi se reći, *kontekstualno uključen tekst* – s druge

---

1 Mislimo ovdje na tradicionalno gledanje na poštapalice kao na suvišan, opterećujući, nefunkcionalan *balast* u (usmeno) jezičnoj komunikaciji, na što su najčešće upozoravali jezični pedagozi i što je, samim time, bila česta, upravo neiscrpna tema mnogih jezičnih savjeta.

2 Pristupi su to predstavljeni u određenju diskursa kao kontinuiranoga odlomka (osobito govornog) jezika, odnosno kao sprege iskaza koji konstituiraju prepoznatljiv *govorni čin* (usp. D. Crystal, 1997a: 118), a očituju su ponajprije u analizama *diskursa kao procesa*: razmatraju se riječi, sintagme rečenice – koje se prenose *tekstualnim zapisom diskursa* – kao dokaz pošiljaočeve namjere da prenese poruku primaocu; pokazuje se zanimanje i za način na koji primalac razumije pošiljaočevu poruku ovisno o konkretnoj situaciji te kako zahtjevi konkretnih primalaca u zadanim okolnostima utječu na način na koji pošiljalac oblikuje diskurs (usp. Brown–Yule, 1983: 24).

Različiti se aspekti diskursa i diskursnih studija odčitavaju već i iz naslova dvaju zbornika *Discourse as Structure and Process* te *Discourse As Social Interaction* (v. Van Dijk, 1997b i Van Dijk, 1997a).

Napokon, i ne manje bitno, valja spomenuti da se i u okrilju analize diskursa prepoznaju dvije paradigme: *formalna* (ili *strukturalna*), koja se usmjerava na jezičnu/gramatičku strukturu diskursa kao nadređenične jezične razine, i *funkcionalna*, zaokupljena pitanjima strukture govora (govornoga čina ili događaja), odnosno načina govorenja (usp. Schiffrin, 1994: 20–43 i d.).

3 Usp. T. A. van Dijk, *The Study of Discourse*, u: Van Dijk, 1997b: 1–34, navedeno sa str. 4. Dubravko Škiljan, pozivajući se na De Beaugrandea i Dresslera, upozorava da se „u suvremenoj lingvistici teksta diskurs može definirati i kao jedinica još više razine nego što je sam tekst, dakle kao skup međusobno povezanih tekstova koji su na izvjestan način upućeni jedni na druge“ (usp. Škiljan, 1997: 9).

su strane u praksi teško odjeljivi, pa isti izvori nerijetko dopisuju i tu činjenicu samo na prvi pogled jasnim i odjelitim definicijama.⁴ I dok su netom navedena razgraničenja proistekla iz teorijskog koncepta koji su inaugurirali diskursni studiji, pa su upravo *diskursnocentrična*, novije su teorije teksta ponudile nove perspektive koje će ozbiljne nagristi takva, po našem sudu neodrživo simplificirana tumačenja (usp. Badurina, 2005; Badurina, 2008).

Nadalje, suvremeni se diskursni studiji, nakon prvotne općinjenosti govorenim jezikom, sve češće usmjeravaju i pisanome tekstu: usmena se i pismena komunikacija prepoznaju kao dva vida jezične djelatnosti, pa stoga i može biti riječi o *govorenom* i *pisanom diskursu*.⁵ Ovdje tek najavljujući mogućnost (i potrebu) proučavanja strukture obaju planova jezične realizacije – dakle i onoga govorenog i onoga pisanog – usmjeravamo se na drugu ključnu riječ – *diskursne oznake*.

*****

Ni pojam diskursnih oznaka (engl. *discourse markers*) u literaturi neće uvijek biti jednoznačno određen. Najopćenitije rečeno, *izrazi poput dobro, ali, oh i znaš čine skup jezičnih činjenica koje djeluju u spoznajnoj/kognitivnoj, ekspresivnoj, društvenoj i tekstualnoj domeni*.⁶ Konkretnije pak, u njima će se prepoznavati svojevrсни konektori, odnosno vezna sredstva, koja su ujedno i signali odnosa među odlomcima teksta. Takvi će se izrazi nadalje smatrati evidentnim dokazom kohezivnih veza među sastavnicama diskursa (i teksta), odnosno smatrat će se potvrdom koherencije diskursa, te će se stoga s tim pojmovima – kohezijom i koherencijom – i dovoditi u tiješne veze (usp. npr. Malmjkær, 1998: 42–43⁷; Schiffrin, 1987: 21 i d. i dr.).

4 Usp. npr. Crystal, 1997b: 116: *diskurs* i *tekst* mogu se upotrebljavati u širem smislu te uključiti sve jezične jedinice s određenom komunikativnom funkcijom, i govorene i pisane – neki znanstvenici govore o govorenom i pisanom diskursu, drugi o govorenom i pisanom tekstu; Wales, 2001: 114–115: *diskurs* „sadrži“ *tekst*, međutim dva se termina neće uvijek jasno razlikovati i često se smatraju sinonimima – neki lingvisti ograničavaju *diskurs* na govorenu komunikaciju, dok *tekst* čuvaju za pisanu, drugi u *diskursu* vide proces, a u *tekstu* proizvod; Hoey, 1991: 196–197. Usp. i u Badurina, 2008.

5 Usp. npr. T. A. van Dijk, *The Study of Discourse*, u: Van Dijk, 1997b: 1–34, navedeno na str. 2–3 (*Text and Talk*); Brown–Yule, 1983: 4–19 (*Spoken and written language*); Wales, 2001: 114; Kovačević–Badurina, 2001: 39–92 (*Raslojavanje polja diskursa na jezične planove – razgovorni diskurs i pisani diskurs*).

6 Usp. D. Schiffrin, *Discourse Markers: Language, Meaning, and Context*; u Schiffrin–Tannen–Hamilton, 2001: 54–75, navedeno sa str. 54. D. Schiffrin upozorava na to da se o istim jezičnim jedinicama govori i kao o *pragmatičkim česticama* (engl. *pragmatic particles*), *diskursnim česticama* (engl. *discourse particles*), *upućivačkim izrazima* (engl. *cue phrases*) (usp. nav. dj., bilješka 1 na str. 67). U samim se nazivima, dakako, odčitavaju i dijelom različiti pristupi tim jezičnim sredstvima. Dodajmo i naziv *pragmatičke oznake* (engl. *pragmatic markers*), čiji se sadržaj dobrim dijelom poklapa sa sadržajem naziva *diskursne oznake* (usp. Fraser, 2006; više i u nastavku).

7 Drugim riječima, upravo je spoznaja kohezivnosti teksta i/ili koherentnosti diskursa rasvijetlila ulogu veznih jedinica. K. Malmjkær, razmatrajući različite teorijske pristupe uspostavljanju i opažanju veza između jezičnih odsječaka koji čine tekst/diskurs, potom i tumačenju uloge veznih jedinica u tome, polazi od Halliday–Hasanova (M. A. K. Halliday – R. Hasan, *Cohesion in English*, 1976) određenja kohezivnih odnosa kao semantičkih odnosa koji povezuju elemente

No vratimo se (dijelom) različitim određenjima pojma diskursnih oznaka!

Deborah Schiffrin u sintetskoj će studiji (usp. D. Schiffrin, *Discourse Markers: Language, Meaning, and Context*, u Schiffrin–Tannen–Hamilton, 2001: 54–75) izdvojiti tri različite u literaturi zastupljene perspektive pri određivanju i analiziranju tih (veznih) jedinica.

1) Prema *semantičkome* pogledu na koheziju (ishodišta takva pristupa D. Schiffrin nalazi u studiji *Cohesion in English* M. A. K. Hallidaya i R. Hasana) vezna sredstva (tj. veznici; engl. *conjunction*) – kao jedno od kohezivnih sredstava – pomažu u kreiranju teksta, i to otkrivajući skrivene semantičke odnose u *temeljnoj strukturi predodžaba* ili, drugim riječima, vezne jedinice *izražavaju određena značenja*⁸ koja pretpostavljaju postojanje drugih komponenata u diskursu (Halliday–Hasan; parafrazirano prema D. Schiffrin, *Discourse Markers: Language, Meaning, and Context*, u: Schiffrin–Tannen–Hamilton, 2001: 54–75, navedeno sa str. 55), odnosno, rekli bismo, one su ujedno i signali kontekstualne uključenosti rečenice (usp. i odgovarajuće poglavlje u Badurina, 2008).

2) *Diskursni* pristup (autorica mu se i sama priklanja) omogućuje da se o diskursnim oznakama govori kao o elementima koji, *sekvencijski uvjetovani*, kataforičkim i anaforičkim vezama, bilo na inicijalnim bilo na finalnim pozicijama združuju *jedinice govora*, prije no rečenice, tvrdnje/propozicije, govorne činove, intonacijske jedinice (usp. Schiffrin, 1987: 31. i d.)⁹ ili, može se to reći i ovako:

---

teksta; vezna su sredstva (*connective*) pritom signali uzajamnih odnosa koje *proizvođač* teksta nastoji uspostaviti među dijelovima teksta, a koja će istovremeno recipijenta teksta upućivati u specifičnost tih odnosa. Naprotiv, E. O. Winter (*Connection in science material: A proposition about the semantics of clause relations*, 1971) naglasak stavlja na spoznajne (kognitivne) procese pomoću kojih se interpretiraju značenja dijelova teksta s obzirom na diskurs koji ih okružuje. U tom su pak pristupu vezna sredstva signali govornikova spoznavanja odnosā među dijelovima teksta, a recipijentu teksta pokazatelj načina na koji ga valja interpretirati. Naposljetku K. Malmjkær podsjeća na R. de Beaugrandea i W. Dresslera i njihove višedisciplinarnim pogledima osvježene prinose istraživanjima teksta: ipak, vezna će sredstva (*junctions*) oni smatrati površinskim signalima *za odnose među događajima ili situacijama u tekstualnom svijetu* (De Beaugrande–Dressler, 1981: 49).

8 Relativno je otvoren popis značenja koje prenose vezne jedinice: dopunsko, suprotno, uzročno i vremensko (usp. i M. A. K. Halliday, *Text as semantic choice in social contexts*, 1977, u: Halliday, 2002: 23–81, o značenjima veznih jedinica str. 40). I ne samo to! U okviru se tih općih značenja mogu izdvojiti i specifični podtipovi, primjerice uzročni odnosi uključuju opću uzročnost i specifičnu uzročnost (koja opet može imati svoje podtipove – razlog, posljedicu i namjeru). Pritom pojedine vezne jedinice mogu, ovisno o situaciji, uspostavljati različite tipove veznih odnosa, recimo *then (onda)* se može javiti i u vremenskom, i u uzročnom, i u pogodbenom značenju. Usp. D. Schiffrin, *Discourse Markers: Language, Meaning, and Context*, u Schiffrin–Tannen–Hamilton, 2001: 54–75, navedeno na str. 55–56. O značenjima veznika i konektora usp. i u Silić–Pranjeković, 2005: 322–326, 336–355, 361–363. Spomenimo da se na sličan način mogu razmatrati i nedimenzionalna značenja prijedložnih izraza (usp. I. Pranjeković, *Nedimenzionalni prijedlozi*, u: Pranjeković, 2001: 18–29, o različitim tipovima uzročnih odnosa na 22–23; Silić–Pranjeković, 2005: 248–250).

9 Evo i kratka obrazloženja glavnih postavki navedenoga određenja. Diskursne se oznake dovode u vezu s **jedinicama govora** jer, iako prethode rečenicama, odnosno sintaktičkim ustrojstvima nezavisnih klauza/surečenica te i svim zavisnim klauzama/surečenicama, one ne

riječ je o *neobvezatnim jedinicama na početku iskaza, a čija je uloga uspostavljanje odnosa u tekućem govoru ili tekstu* (D. Schiffrin, *Discourse Markers: Language, Meaning, and Context*, u: Schiffrin–Tannen–Hamilton, 2001: 54–75, navedeno sa str. 57). O diskursnim će se oznakama moći tako govoriti kao o heterogenu skupu jezičnih izraza koji će objediniti i veznike (npr. *i, ili, ali*), i uzvike (npr. *ah* ili *uh*), i priloge (npr. *sada, tada*), i leksikalizirane izraze (npr. *ti znaš, mislim, u redu* i sl.), dakle potencijalno će u nj ulaziti riječi različitih kategorija. Njima će se pritom moći uspostavljati različiti odnosi, pa tako i odnosi na različitim planovima diskursa (npr. povezivanje misli, odnosno djelovanja, uvođenje novih misli, uspostavljanje odnosa među sugovornicima i njihovim stavovima, izmjena uloga u komunikacijskome procesu, ostvarenje djelovanja itd.), ali i oni *lokalni* (između susjednih iskaza) i/ili *globalni* (kojima se premošćuju širi rasponi diskursa/diskursne strukture).¹⁰ Svakako je zanimljivo i promišljanje D. Schiffrin o tome kako različite diskursne oznake neće u istoj mjeri pridonositi značenju diskursa u kojemu se javljaju: dok će, primjerice, *oh* obavijest označiti *novom* i/ili *neočekivanom* za recipijenta, niži će stupanj semantičke vrijednosti imati *ali* kada prati semantički transparentno suprotno značenje¹¹; neke će se pak diskursne oznake moći pozicionirati između tih dviju krajnosti (usp. D. Schiffrin, *Discourse Markers: Language, Meaning, and Context*, u: Schiffrin–Tannen–Hamilton, 2001: 54–75, navedeno na str. 58). Autorica k tome propituje i popisuje uvjete pod kojima se izrazi mogu upotrijebiti kao diskursne oznake: u svakom slučaju važna je činjenica njihova sintaktička odjeljivost od rečenice; uglavnom će se javljati na inicijalnim položajima u iskazu; pratit će ih određena prozodijska obilježja (naglašenost, odijeljenost stankom, fonološke redukcije); moći će djelovati i na lokalnoj i na globalnoj razini diskursa, kao i na različitim planovima diskursa (usp. Schiffrin, 1987: 328). U konačnici će Deborah Schiffrin promišljati i o višefunkcionalnosti diskursnih oznaka: naime uz njihove primarne funkcije javljaju se i druge, na različitim planovima diskursa, što pomaže povezivanju različitih simultanih procesa na kojima počiva izgradnja diskursa, stoga i omogućuje ostvarenje koherencije kao njegova bitna svojstva.

---

ovise o rečeničnoj strukturi. Naime njihovo uklanjanje s početne rečenične pozicije neće oštetiti rečeničnu strukturu, a neke se oznake (npr. *znaš, mislim, kao* i sl.) prilično slobodno mogu javljati na različitim mjestima u rečenici, što je teško opisati sintaktički (rekli bismo: takvi izrazi ne pripadaju rečeničnoj strukturi uz koju se javljaju; usp. i odgovarajuće poglavlje u Badurina, 2008). **Sekvencijska uvjetovanost** diskursnih oznaka proistječe iz činjenice da one djeluju na diskursnoj razini (utoliko ne ovise o manjim jedinicama govora koje sačinjavaju diskurs), pa se dakle ni uporaba čestica, priloga i konektora ne može objasniti isključivo na temelju sintaktičkih značajki rečenice koja slijedi; rečenična sintaksa ne može *izići nakraj* s veznicima – oni imaju sekvencijsku funkciju uspostavljanja veza među sintaktičkim jedinicama te njihova postavljanja u tekstni i diskursni kontekst; elementi poput *u redu, točno, znaš* i sl. neće biti sintaktički predvidivi, premda će omogućiti pretkazivanje nekih diskursnih sadržaja.

- 10 U pojedinim će komunikacijskim situacijama istom diskursnom oznakom biti uspostavljen i lokalni i globalni odnos (usp. D. Schiffrin, na istome mjestu).
- 11 U prilog tome može ići i činjenica (su)postojanja sindetskih i asindetskih rečenica, primjerice: *Učio je, ali ispit nije položio / Učio je, ispit nije položio*. Dakako, o sindetskom bi se i asindetskom povezivanju moglo govoriti i na nadrečeničnoj razini: *Učio je. Međutim ispit nije položio / Učio je. Ispit nije položio*. O tekstnim konektorima i/ili diskursnim oznakama više u nastavku.

(3) Drukčije će se, *pragmatičko* poimanje veznih jedinica (diskursnih/pragmatičkih oznaka) razviti u pragmalingvističkom (pragmatičkom) konceptu (D. Schiffrin će takav pristup u najvećoj mjeri prepoznati u radovima B. Fräsera; usp. D. Schiffrin, *Discourse Markers: Language, Meaning, and Context*, u: Schiffrin–Tannen–Hamilton, 2001: 54–75, navedeno na str. 58–59). Naime uz pragmalingvističku će se teorijsku okosnicu – prema kojoj će se jasno lučiti *semantika* i *pragmatika*, odnosno *sadržajno značenje (content meaning)*, koje odgovara referencijalnom značenju, i ono *pragmatičko*, koje se odnosi na govornikovu komunikacijsku intenciju – uspostaviti i nov pogled na tzv. *pragmatičke oznake*. Tim će se jedinicama pripisivati svojstva povezivanja poruke iskazane jednom rečenicom s porukom prethodne rečenice. S obzirom na različite tipove *pragmatičkih značenja* moći će potom biti riječi i o različitim tipovima pragmatičkih oznaka. Fraser će izdvojiti do četiri tipa pragmatičkih oznaka (usp. u Badurina, 2008), pri čemu samo jedne naziva diskursnima (te stoga nužno sužava opseg inače široko zacrtana pojma *diskursnih oznaka*): to su, po Fraseru, one oznake koje su *signali odnosa između diskursnog odsječka koji ih ugošćuje i prethodnoga diskursnog odsječka* (npr. *tako, dakle, u svakom slučaju, ipak, međutim, premda, kako god* i sl.; usp. Fraser, 2006: 2).

Ipak, spomenimo, uvid nas u različita pojmovno-teorijska određenja razmatranog pojma, ne bi trebao obeshrabriti! Srećom, različiti se pristupi – pa tako i ovaj pragmalingvističkoga predznaka – u većoj mjeri podudaraju u prepoznavanju, a potom se donekle slažu i u definiranju jezičnih jedinica o kojima je ovdje riječ. Međutim upravo je pragmalingvističko gledište – koje je, ne slučajno, ponudilo istančaniju podjelu *pragmatičkih oznaka* – kao istaknuti, *ključni* kriterij pri određivanju i proučavanju tih jedinica postavilo jezičnu komunikaciju (pragmu). Konačno, kao što smo *diskurs* (u nastojanjima da ga što potpunije definiramo) supostavljali *tekstu*, tako se sada nameće potreba usporedbe pojmova *tekstni konektori* i *diskursne oznake*. Takvu će metodološkome postupku svakako ići u prilog i činjenica da su i tekstni konektori, kao, naveli smo, i diskursne oznake, elementi jezične strukture s (napokon) prepoznatom izrazitom pragmatičkom ulogom (više o tekstnim konektorima usp. u Badurina–Matešić, 2006; također u Badurina, 2008). Ukratko bismo mogli reći – i time najaviti bit *razlikovanja* dvaju pojmova – u odnosu se između *tekstnih konektora* i *diskursnih oznaka* zrcali isti onaj odnos koji se uspostavlja i između drugih dvaju, *nadređenih* im pojmova: pojma *teksta* i pojma *diskursa*! Naime i tekstnim će se konektorima i diskursnim oznakama – praktično istim jedinicama jezične strukture, koje se, dakako, prepoznaju na nadrećeničnoj, tekstnoj i/ili diskursnoj razini – pridavati različite uloge: od pukoga ocrtavanja jezične/gramatičke strukture i svjedočenja o njoj (riječ je o tzv. signalima kontekstualne uključenosti rečenice/iskaza) do ostvarivanja i izražavanja znatno kompleksnijih odnosa među iskazima, tj. sastavnicama (odsječcima/segmentima) teksta/diskursa koje povezuju. Međutim pojednostavljeno bi se tumačenje – ono prema kojemu se u određenju tekstnih konektora naglašava isključivo njihova vezna uloga u strukturi teksta, a tek je u pojmu diskursnih oznaka, barem načelno, sadržano uspostavljanje mnogostruko složenijih odnosa među iskazima i/ili diskursnim segmentima njima

povezanima – ipak znatno udaljavalo od pravoga stanja stvari. Mnogo bi bliže istini bilo ustvrditi da su raspon različitih pristupa tim jezičnim jedinicama, pa i različite pokušaje njihova definiranja zabilježile i teorija teksta i teorija diskursa (više o tome usp. u Badurina, 2008).

Prilozi za rehabilitaciju poštapalica

U teorijama koje na jezik gledaju u prvome redu kao na dinamičan fenomen – a vidi se to u činjenici da u prvi plan zanimanja (pragma)lingvisti, i ne samo njih¹², isplivava upravo *jezična djelatnost*, tj. komunikacija jezikom – nalazimo i snažne poticaje i iskoristive metodološke modele za reviziju pristupa *poštapalicama*.¹³ Možda pomalo neočekivano, u našem će se vidokrugu naći poštapalice ne više samo kao činjenica ležernoga, neobaveznog i spontanog (raz)govornog stila, nego, naprotiv, pokušat ćemo ih prepoznati i ondje gdje bi se one najmanje očekivale – u znanstvenoj komunikaciji.¹⁴ Također, načelno, za pristup poštapalicama nećemo smatrati nužno relevantnom opreku *govor ~ pismo*: poštapalice se, dokazat ćemo, mogu javljati kao strukturni elementi i govorenoga i pisanoga diskursa. Drugim riječima, *bitka se za ili protiv* uporabe poštapalica vodi i u samome govorniku kad se prebacuje bilo iz registra u registar (primjerice, iz privatne, ležerne komunikacije u onu formalniju, recimo, znanstvenu ili akademsku) bilo iz situacije govorenja u situaciju pisanja. Pritom se, dakako, sasvim (ili bar dijelom¹⁵) drugi inventar poštapalica očekuje u pisanome u odnosu na govoreni diskurs. I ne samo to! Isto se tako pretpostavlja da će pisani izraz biti načelno *stroži*, pa utoliko i *odmjerjeniji* i spram odabira takvih sredstava i spram njihove frekventnosti (o govorenom i pisanom diskursu više u Badurina–Matešić, 2007; također u Badurina, 2008).

---

12 Naime u diskursnim će se studijima široko zacrtanim pojmom *diskursa* svaka sa svojih polazišta ravnopravno baviti filozofija, kognitivna znanost, psihologija, (pragma)lingvistika, antropologija, sociologija itd. Ukratko, *jezik u uporabi* postao je poprište mnogih novih višedisciplinarnih i/ili interdisciplinarnih istraživanja (usp. i u Badurina, 2005; Badurina, 2008).

13 Ovdje tek uzgred spominjemo da vidimo jake razloge za preispitivanje termina/naziva *poštapalice*. Počiva on naime na uvjerenju (tradicionalne) lingvistike u nepotrebnost, suvišnost, naposljetku i „neestetičnost“ izraza u kojima ona – upravo zbog svojih strukturalističkih *zadanosti* i/ili *ograničenja* – nije bila sposobna prepoznati *funkcionalne* (komunikacijske) vrijednosti.

14 Mogli bismo jednostavno reći: u *znanstvenome funkcionalnom stilu*. Ipak, s novouspostavljenih ćemo se metodoloških polazišta prikloniti dinamičnijem pojmu znanstvenoga diskursa, pri čemu će, dakako, jezične značajke *znanstvenoga funkcionalnog stila* ostati poželjne i očekivane u (u prvome redu pisanim) vidovima znanstvene komunikacije (o tome više usp. u Kovačević–Badurina, 2001; Badurina, 2007; Badurina, 2008).

15 To će u prvome redu ovisiti o tipu poštapalica koje se rabe u govorenom diskursu: neke će (npr. *ovaj, znaš, je l'*, pa onda i mnogi vulgarijmi koji se mogu rabiti i kao poštapalice) biti primjerene prvenstveno (ili čak isključivo) govorenoj komunikaciji, druge će se više-manje ravnopravno javljati u obama planovima jezične realizacije (recimo: *dakle, ustvari, zaista, drugim riječima, u skladu s tim, s obzirom na (to), naime, na primjer, zapravo* i sl.). Pritom, dakako, ima mjesta za propitivanja mogućih *interferencija*, i to ne samo između dvaju planova jezične realizacije nego i između različitih jezičnih registara (primjerice, slučajevi kada se poštapalice iz pisane znanstvene komunikacije preuzmu u ležerne privatne razgovore).

O mogućim kriterijima za prepoznavanje poštapalica više u nastavku.

No da bismo mogli propitivati zastupljenost, frekventnost i uopće inventar poštapalica u pojedinim tipovima jezične komunikacije, važno je utvrditi kriterije na temelju kojih ćemo ih prepoznavati. Kao što je već rečeno, u normativnim se priručnicima hrvatskoga standardnog jezika poštapalice spominju tek uzgredno, pa nerijetko izostaje njihovo potpunije određenje. Pokušamo li stoga odčitati kriterije na temelju kojih se nešto proglašava poštapalicom, utvrdit ćemo da se u obzir uzima:

1. semantički kriterij: *semantičko pražnjenje* upotrijebljene riječi, koje može ići i do potpuna pražnjenja, *desemantizacije*: npr. kaže se da su to „riječi koje neki govore bez ikakve veze s njihovim smislom” (Barić i sur., 1997: 282), koje logički nisu povezane s rečenicom (Simeon, 1969: 114);
2. sintaktički kriterij: sintaktička samostalnost, npr. „sintaktički nisu povezane s rečenicom“ (Simeon, 1969: 114), koja je vidljiva iz analize rečenične (sintaktičke) strukture, pa, posljedično, i iz pravopisnoga postupka odvajanja poštapalica zarezima, što je evidentno u primjerima kojima gramatike prikazuju način uporabe poštapalica: „*To je, kako da kažem, neprihvatljivo*“ (Silić–Pranjčević, 2005: 389), „*Ja, znate, gospodine, ne znam što da Vam o tome kažem*“ (Raguž, 1997: 277), „*Bio sam tamo, pa, ovaj, nisam vidio ništa (...)*“ (Barić i sur., 1997: 282);
3. „fiziološko-psihološki“ kriterij¹⁶ – riječ je o spontanoj primjeni poštapalica u govornoj djelatnosti: poštapalice su „riječi koje neki govore (...) obično kad u govoru žele dobiti vremena da nađu potrebne riječi za ono što žele reći“ (Barić i sur., 1997: 282), „uobičajeni izraz izvan sadržaja što ga loš govornik rabi kad mu nedostaje riječ“ (Šonje, 2000: 903), poštapalice „popunjavaju stanku u govoru, vrijeme potrebno za razmišljanje“ (Frančić–Hudeček–Mihaljević, 2006: 240). Ta bi se primjena poštapalica mogla opisati (i) kao situacija u kojoj govornik *traži* takve riječi koje će, prema njegovu mišljenju, najbolje prenijeti poruku slušatelju;
4. modalno-ekspresivni kriterij: riječ je o modalnoj i/ili ekspresivnoj vrijednosti poštapalica (dodajemo ovdje da je riječ o onoj neintencionalnoj, koju iščitava sugovornik, za razliku od namjerne, planirane, koju govornik svjesno iskorištava da bi odaslao poruku, o čemu će biti riječi u nastavku ovoga rada): poštapalice „ipak često izražavaju afektivno raspoloženje ili subjektivni odnos govornika prema predmetu te prema tome imaju stanovitu stilističku vrijednost“ (Simeon, 1969: 114), „pokazuju (prikrivaju) zbunjenost ili prestrašenost govornika“ (Frančić–Hudeček–Mihaljević, 2006: 240). U takvim govornim situacijama poštapalice nose i dodatnu vrijednost jer signaliziraju nešto o samome govornikovu stavu prema sudionicima u komunikaciji, sadržaju o kojem se komunicira ili pak o govornikovu emocionalnom stanju;

---

16 U pokušaju imenovanja toga kriterija (i potrazi za primjerenijim nazivom) ovdje se tek uvjetno odlučujemo za upotrijebljeni termin.

5. estetski kriterij, pri čemu se poštapalicama dodjeljuje minus-vrijednost: spominje se da se poštapalicama služi „loš govornik“ (Šonje, 2000: 903), da se javljaju „bez potrebe“ (Anić, 2003: 1120), da su „suvišne“ (Simeon, 1969: 114).

Vjerojatno bismo empirijski, oslanjajući se samo na svoj dojam bilo o vlastitu govoru bilo o govoru drugih, najčešće bili spremni definirati poštapalice prema još jednom, dodatnom, *šestom* kriteriju, kao riječi/strukture/jedinice govora koje se (pre)često ponavljaju. To se pri određenju poštapalica izrijeком spominje u tek rijetkim priručnicima: Anić (2003: 1120) navodi da je poštapalica „riječ kojom se tko često služi u govoru bez potrebe“ [istakle L. B. i M. M.], a u *Rječniku hrvatskoga jezika* Leksikografskoga zavoda (Šonje, 2000: 903) stoji da je to „**uobičajeni** izraz izvan sadržaja“ [istakle L. B. i M. M.]. U prilog će tome dodatnom kriteriju ići i neki od primjera koje donose gramatike: *Ti si dakle postupio tako, je li, jer nisi znao, je li, postupit drukčije* (Silić–Pranjkočić, 2005: 389)¹⁷ i *Bio sam tamo, pa, ovaj, nisam vidio ništa, ali, ovaj, čuo se, ovaj, neki potmuo glas* (Barić i sur., 1997: 282). Mišljenja smo stoga da je bitno obilježje poštapalice upravo njezino ponavljanje, ne samo unutar rečenice, kao što bi se to dalo zaključiti iz, doduše oskudnih, primjera u normativnopriručničkoj literaturi već i, kao što će biti nadalje prikazano, na suprasintaktičkoj/tekstnoj/diskursnoj razini. Dakako, na očekivano pitanje o broju ponavljanja koja su potrebna da bismo neku jedinicu mogli početi smatrati poštapalicom neće se moći ponuditi jednoznačan odgovor – umjesto kakvih omjera i *statistike* za to (to jest za određenje/poimanje tih jedinica kao poštapalica) važan je zapravo samo *dojam* o zasićenosti govora takvim jedinicama.

U čitavu nizu raznorodnih kriterija (a to su, kao što je pokazano, semantički, sintaktički, „fiziološko-psihološki“, modalni i ekspresivni, estetski te *čestotni*) metodološkome zahtjevu (ili potrebi) da se izdvoje oni kriteriji na temelju kojih će se što pouzdanije i što obuhvatnije moći utvrditi *korpus* poštapalica po svoj prilici neće biti moguće udovoljiti. Stoga nas i ne bi trebala čuditi raznolikost pristupa u netom razmatranim definicijama.

Naime ispunjavanje prvoga među kriterijima – ostvarivanje *semantičkog pražnjenja* upotrijebljene riječi – lako je dokazati kad su upotrijebljene punoznačne riječi (npr. *kužiš, znate, kako da kažem* i sl.), međutim mnogo je to teže dokazivo ako se kao poštapalice pojave nepunoznačne riječi, npr.: *je li, ovaj, pa, međutim,* i sl. Ni *sintaktička samostalnost*, iako je doista nedvojbena značajka poštapalica, također se neće pokazati dovoljno čvrstim kriterijem. Konkretnije, nepripadanje će se rečeničnoj strukturi – nasuprot tome, njihova (kon)tekstualna uključenost – moći utvrditi za još neke jedinice (tekstne konektore, modalne riječi i izraze, uzvike), koje, dakako, nisu (ili ne moraju nužno biti!) poštapalice. Funkcionalnost je tih *ne-članova*

---

17 Usputno možemo upozoriti na još jednu činjenicu: u primjerima uporabe poštapalica koje u svojoj *Gramatici* bilježe J. Silić i I. Pranjkočić razgovornost je potvrđena i jednom od dominantnih i ujedno najproširenijih značajki neformalnoga govora – apokopiranim infinitivom (...*nisi znao... postupit drukčije*). Drugim riječima, za poštapalicama se traga i one se pronalaze upravo u razgovornome funkcionalnom stilu.

rečeničnoga ustrojstva, dakako, ta o kojoj će u svakom konkretnom slučaju trebati povesti računa (o tome više u Badurina–Matešić, 2006; također i u Badurina, 2008). Nadalje ni kriterij *spontanosti uporabe* takvih elemenata neće obuhvatiti sve primjere (a mogao bi, naprotiv, obuhvatiti i one koji nisu poštapalice, primjerice uzvike) jer je moguće svakako i nespontano služenje poštapalicama, o čemu više riječi u nastavku rada. Ne zanemarujući činjenicu da estetski kriterij može imati snažan utjecaj na sudionike u komunikacijskom činu, ipak ni taj kriterij nećemo moći smatrati relevantnim. Drugim riječima, kvalifikacije poput „nepotrebno“, „suvišno“ i „loše“ nisu apsolutne – rezultat su subjektivnih procjena, ovisne o odabranome jezičnome registru, tj. tipu komunikacijske situacije, a naposljetku i o planu jezične realizacije. Iz svega se rečenog može zaključiti da će jedino kriterij (čestog) ponavljanja biti dovoljno općenit da bi obuhvatio sve što se može smatrati poštapalicom. Ocjenjujući taj kriterij univerzalnim, njemu ćemo se – ne kao jedinome, ali kao dominantnome – ovdje i prikloniti.

Upravo ćemo se s obzirom na kriterij ponavljanja/čestotnosti/frekventnosti kao ključan za uočavanje poštapalice (a mogli bismo onda reći i za ulazak u kategoriju poštapalica), kritički osvrnuti na neke primjere koje navode normativni priručnici. Recimo, u *Hrvatskoj gramatici* (Barić i sur., 1997: 282) bez zadržke su navedeni primjeri poštapalica „*ovaj, onaj, čuj, kaže, vele, dragi moj*“, i to upravo kao izolirane riječi ili skupovi riječi, iako – tako dekontekstualizirani – doista ne mogu posvjedočiti da je riječ o poštapalicama. Čak ni njihovo uvrštavanje u rečenicu neće biti znak da su uistinu poštapalice – da bi, primjerice, riječ *čuj* postala poštapalicom, nije dovoljno da se pojavi kao semantički oslabljena ili sintaktički samostalna (drugačije, uostalom, i ne može biti jer je riječ o imperativu) – poštapalicom će naime postati tek zbog ponavljanja bilo unutar rečenice bilo – još izglednije – unutar diskursa. Činjenica pak da smo izolirane primjere poštapalica skloni bez oklijevanja ovjeriti kao poštapalice po svoj se prilici može pripisati našem jezičnom/govornom iskustvu, u kojem ulogu poštapalica doista vrlo često *igraju* netom navedeni primjeri riječi. Prepoznajući dakle takve (i slične) primjere poštapalica kao *kolektivno* rasprostranjene, ne odričemo, dakako, ni mogućnost *individualiziranih* postupaka, primjera zastupljenih samo u govoru pojedinca.¹⁸

Određenje poštapalica kao jedinica o kojima slušatelj (a ponekad i govornik) ima dojam da je diskurs njima (pre)zasićen pomoći će nam da ih uočimo i u diskursnome tipu u kojem se one načelno neće očekivati – riječ je o znanstvenome diskursu: potražiti ćemo ih najprije u njegovu govorenome obliku (npr. sveučilišna predavanja, razgovor znanstvenika sa studentima i svojim kolegama i sl.) te potom

18 Iako je doista moguće, na temelju iskustva u komunikaciji unutar određene jezične zajednice, lako utvrditi da su u ulozi poštapalica osobito proširene ili uobičajeno birane upravo neke riječi i izrazi (uostalom, na to se iskustvo, kao što je pokazano, referiraju i gramatike kad pri pokušaju definiranja poštapalica žele dati i koji primjer za njih), to nam isto iskustvo, u pravilu, pokazuje da postoje i takvi primjeri poštapalica koji se nisu proširili, nisu postali *kolektivna svojina*, tj. nisu *zarazili* čitavu govornu zajednicu, nego da u uporabi poštapalica može postojati i stanovita individualnost: naime neki govornici u našoj okolini upravo su, svjesno ili nesvjesno, *inventivni* u tome smislu, drugim riječima, *imaju svoju poštapalicu*, po kojoj nerijetko postaju i prepoznatljiviji/obilježeni u svojoj komunikacijskoj zajednici.

i u pisanu obliku (znanstveni članci). Kako to dakle da se u diskursnome tipu kojem je svojstveno poštovanje svih gramatičkih normi, odnosno koji karakterizira *tradicionalna normativnost* (usp. Silić, 2006: 194), kojemu su primjerene ekonomičnost, discipliniranost i jasnoća u strukturi i značenju, ipak pojavljuju i jedinice koje su ponajčešće opisivane kao one koje ne pridonose postizanju upravo navedenih značajki teksta/diskursa?

Kao što pokazuje ovaj primjer ulomka sa sveučilišnoga predavanja:

NASTAVNIK: Morfonem je fonem, ali promatran u morfemu. Mi smo, drugim riječima, analizirajući ga i ... je li ... uočavajući ga, svjesni da je on dio veće jedinice, je li. Drugim riječima, izdvajamo ga uzimajući u obzir i sve one ... varijante, je li, koje su ... u vezi s njim ili koje su na njegovu mjestu, drugim riječima, u alomorfa. Ili, drugim riječima, morat ćemo, da bismo izdvojili morfonem, je l', usporediti sve alomorfe promatranog morfema. Evo, dat ćemo još jedan primjer da biste to mogli, je li ... da to što smo rekli bude objašnjeno kako treba.

u govorenom obliku znanstvenoga diskursa mogu se pojavljivati poštapalice koje su uobičajene u razgovornome diskursu općenito: ovdje je to poštapalica *je li* i njezina varijanta *je l'*, i takve će se poštapalice, dakako, morati eliminirati pri svakom pokušaju pretakanja govorenog teksta u pisani, odnosno njegova bilježenja/zapisivanja. Međutim poštapalica *drugim riječima*, upotrijebljena također u ovome primjeru, u pisanome će se tekstu moći pojaviti kao posve legitiman element jer je znana kao vezno sredstvo na razini teksta – tekstni konektor – nastojat će se tek „držati pod kontrolom“ frekventnost njezina pojavljivanja.

No vratimo se časkom još prvoj poštapalici *je li (je l')*. U navedenome primjeru – kako razabiremo – služi ona nastavniku za (najmanje) tri svrhe:

- dobivanju na vremenu pri traženju prikladna izraza kojim bi svoju misao što preciznije izrazio – npr. „*analizirajući ga i ... je li ... uočavajući ga*“;
- udovoljavanju potrebi za provjerom je li komunikacijska veza među sudionicima uspješna¹⁹ – nakon što je pronašao izraz za koji mu se čini da je studentima najjasniji, nastavnik kao da očekuje ili podrazumijeva (barem neverbalnu) potvrdu studenata da im je taj pojam doista poznat i izrečena misao stoga jasna – „*izdvajamo ga uzimajući u obzir i sve one ... varijante, je li*“;
- da bi prekinuo iskaz koji je zaustio, radi ublažavanja poruke kako njome ne bi nikoga povrijedio (odnosno nastavnik ne želi da se pomisli kako se primjer daje zbog nesposobnosti studenata da razumiju ono što je rečeno, već ističe da će tek navođenjem primjera njegovo izlaganje biti korektno izvedeno) – „*Evo, dat ćemo još jedan primjer da biste to mogli, je li ... da to što smo rekli bude objašnjeno kako treba*“.²⁰

19 Tu bismo funkciju, dakako, mogli nazvati *fatičkom* (usp. Jakobson, 2008: 111–112).

20 Sličnu je funkciju poštapalica, smatramo, moguće iščitati i u primjerima navedenima u *Gramatici*

Takvim potanjim zagledanjem u razloge upotrebe poštapalica uočava se njihova moguća – i slojevita – funkcionalnost. I ne samo to: (znanstvena) komunikacija počiva na složenim kognitivnim procesima, koji se odvijaju i u svijesti govornika i u svijesti sugovornika (odatle, da bi se naime ti procesi olakšali, proizlazi potreba za obrazlaganjem, za najavljuvanjem nove teme, za digresijama, za povratkom na prethodnu misao, za raznovrsnim sadržajnim povezivanjem više misli iznesenih samostalno, za izvođenjem privremenih ili konačnih zaključaka i sl.). Ako se dakle više puta tijekom izlaganja ponovi *nadalje, drugim riječima, stoga* i sl., može – po jednome kriteriju – doista biti riječi o poštapalicama, međutim takve jedinice neće nužno biti *komunikacijski teret*, i to upravo zbog mnogovrsnih uloga koje one (potencijalno) obnašaju u međuljudskom jezičnom sporazumijevanju. Štoviše, zahvaljujući činjenici da poštapalice složenu znanstvenu komunikaciju mogu učiniti lagodnijom, naći ćemo razloga da promišljamo ne samo o spontanoj nego i o posve intencionalnoj upotrebi poštapalica.

Umjesto zaključka: nekoliko misli na kraju

Iz svega rečenog evidentno je da potreba za poštapalicama postoji čak i u znanstvenom diskursu – koji je inače najpodložniji jezičnonormativnim zahtjevima. Zanimljivo je pritom da su jedinice koje se u njemu najčešće ponavljaju upravo tekstni konektori i modalni izrazi. Te će se jedinice pritom pokazati i kao najpodesnije za preuzimanje opisane uloge (ili: opisanih uloga) poštapalica, i to po ovim svojim značajkama: sintaktički su samostalne, zatim nepunoznačne (npr. *no, osim toga, nakon toga, prema tome, ust* itd.) ili uvelike desemantizirane (posebno ako je riječ o skupovima riječi, npr. *s obzirom na, u tom smislu, u svakom slučaju, s jedne strane, s druge strane, u prvom redu* i sl.). S druge pak strane te su jedinice ne samo posve očekivan inventar u tome tipu diskursa već su i njegovo bitno (ili dominantno, pa i razlikovno) obilježje u odnosu na druge diskursne tipove. I još nešto! Takve riječi i izrazi, čak i kad smo ih – zbog njihova učestala ponavljanja – skloni proglasiti poštapalicama, nastavljaju vršiti svoju (primarnu) veznu/konektivnu i/ili modalnu funkciju. Naime razloge za pojavu poštapalica u znanstvenome diskursu (ponajprije govorenome, ali svakako i pisanome) vidimo prije svega u složenosti znanstvene komunikacije, pri čemu u oblikovanju teksta u takvoj komunikaciji važnu funkciju igraju, uvjetno rečeno, *rubni* elementi jezične strukture – konektori, modalni izrazi, pa i poštapalice – riječju, *diskursne oznake*, koje kataforičkim i anaforičkim vezama združuju jedinice govora ili teksta. Zaključujemo stoga – zajedno s De Beaugrandeom i Dresslerom kad, govoreći o tekstnim konektorima, ističu njihovu komunikacijsku vrijednost – da su ti elementi diskursa, iako gramatički neobvezatni, svojevrsni *znakovi uljudnosti* koji pospješuju recepciju teksta (R. de Beaugrande – W. Dressler, 1981: 75). Uporaba će tih sredstava komunikaciju nesumnjivo recipijentima

---

hrvatskoga jezika autora J. Silića i I. Pranjkovića (2005: 389): *Ti si dakle postupio tako, je li, jer nisi znao, je li, postupit drukčije; Reći ćeš mu da, ovaj, da se tako ne smije ponašati; To je, kako da kažem, neprihvatljivo.* Istaknute poštapalice u tim primjerima po svoj prilici ublažavaju strogost koju bi ti iskazi imali kad bi se one izostavile.

učiniti lagodnijom: primjerice konektor/modalni izraz *naime* primatelju će poruke signalizirati da misao koja slijedi pobliže objašnjava ili razrađuje prethodnu misao, *nadalje* primatelju kazuje da pozornost valja usmjeriti na novu misao, tvrdnju i sl., a *drugim riječima* najavljuje ponavljanje već izrečenoga na drugačiji način, radi boljeg shvaćanja, preciznijeg objašnjavanja ili tek dobivanja na vremenu, čime se primatelja poruke oslobađa od eventualna razočaranja zbog neispunjena očekivanja da tekst (odnosno koji njegov dio) donosi novu informaciju. Usto, iako će se u pisanom tekstu nastojati izbjeći prečesto ponavljanje određenoga leksema, ipak će se događati da – zbog ograničena popisa tekstnih konektora i modalnih izraza – autorima i ne ostaje dovoljno mogućnosti za variranje izraza: u hrvatskome jeziku tako, primjerice, *dakako* i *naravno*, *k tome* i *usto*, *sigurno* i *jamačno* mogu funkcionirati kao logične zamjene jedan drugome, dok će se za *nadalje*, *dakle*, *općenito*, *naime* i dr. teško moći pronaći odgovarajuće nadomjeske, pa će i to neminovno dovesti do češćeg pojavljivanja (i ponavljanja) takvih jedinica.²¹

*****

Odmaknuvši se od strogih gledišta normativne gramatike, koja je uspostavila pojam (a zapravo *diskvalifikaciju*) *poštapalica*, opredijelile smo se za *drugi pogled*. Iste smo jedinice nastojale – nasuprot – motriti s aspekta *jezične pragme*: i upravo na taj način, mijenjajući perspektivu, uočavajući višestruke i raznovrsne uloge poštapalica u komunikaciji, pokušale smo pridonijeti njihovoj *rehabilitaciji*. No, dodajmo, zaključci do kojih nas je dovelo razmatranje poštapalica u znanstvenome diskursu trebali bi se moći ovjeriti i u drugim tipovima jezične – i govorene i pisane – komunikacije. Vjerujemo da je to moguće.

---

21 Uzgred, pokušaje iscrpnijih popisa inventara takvih jedinica pronalazimo u pravopisnim priručnicima hrvatskoga jezika – Anić–Silićevu (1986, 2001) te *Hrvatskome pravopisu* Matice hrvatske kojem su autori Badurina–Marković–Mićanović (2007, 2008). Takvi postupci, dodajmo, i ne bi trebali iznenađivati budući da su – upravo zbog svoje sintaktičke/rečenične samostalnosti – tekstni konektori i modalni izrazi i pravopisno obilježeni.

LITERATURA

- Anić, Vladimir – Silić, Josip, 1986, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Sveučilišna naklada „Liber“ – Školska knjiga, Zagreb.
- Anić, Vladimir, 2003, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb.
- Badurina, Lada – Marković, Ivan – Mićanović, Krešimir, 2007, *Hrvatski pravopis*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Badurina, Lada – Matešić, Mihaela, 2006, *O tekstnim konektorima*, Riječki filološki dani, Zbornik radova 6 (radovi s Međunarodnoga znanstvenog skupa RFD održanoga u Rijeci 18–20. studenoga 2004), Rijeka, str. 205–222.
- Badurina, Lada – Matešić, Mihaela, 2007, *Govor na kušnji – Istraživanja govorenog diskursa: zamke i izazovi*, 2007, *U službi jezika*, Zbornik u čast Ivi Lukežić, uredila Silvana Vranić, Biblioteka časopisa „Fluminensia“, Rijeka, str. 267–289.
- Badurina, Lada, 2005, *Od teksta prema diskursu*, Od fonetike do etike, zbornik o sedamdesetogodišnjici prof. dr. Josipa Silića, ur. Ivo Pranjković, Disput, Zagreb, str. 363–371.
- Badurina, Lada, 2007, *Jezično raslojavanje i tipovi diskursa*, Jezik književnosti i književni ideologemi, zbornik radova 35. seminara Zagrebačke slavističke škole, ur. Krešimir Bagić, Zagrebačka slavistička škola, Zagreb, str. 11–20.
- Badurina, Lada, 2008, *Između redaka : studije o tekstu i diskursu*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Barić i sur., 1997: Barić, Eugenija – Lončarić, Mijo – Malić, Dragica – Pavešić, Slavko – Peti, Mirko – Zečević, Vesna – Znika, Marija, 1997, *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Brown, Gillian – Yule, George, 1983, *Discourse Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge, UK – New York, USA – Melbourne, Australia.
- Crystal, David, 1997a, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 4th edition, updated and enlarged, Blackwell Publishers, Oxford, Massachusetts, USA.
- Crystal, David, 1997b, *The Cambridge Encyclopedia of Language*, second edition, Cambridge University Press, Cambridge, Cambridge, UK – New York, USA – Melbourne, Australia.
- De Beaugrande, Robert-Alain – Dressler, Wolfgang, 1981, *Introduction to Text Linguistics*, Longman, London UK – New York USA (također i na internetskoj adresi http://www.beaugrande.com/introduction_to_text_linguistics.htm, posjet 29. veljače 2008).
- Frančić, Andela – Hudeček, Lana – Mihaljević, Milica, 2006, *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Fraser, Bruce, 2006, *Towards a Theory of Discourse Markers*, u: Kerstin Fischer (ur.), *Approaches to Discourse Particles*. Elsevier; <http://efolio.bu.edu/portfolio/renderView.do?shareId=432>, posjet 10. siječnja 2008.

- Halliday, 2002, *Linguistic Studies of Text and Discourse*, edited by Jonathan J. Webster, Volume 2 in the Collected Works of M. A. K. Halliday, Continuum, London – New York.
- Halliday, M. A. K. – Hasan, Ruqaiya, 1976, *Cohesion in English*, Longman, Pearson Education Limited, Edinburgh Gate, Harlow, UK.
- Hoey, Michael, 1991, *Patterns of Lexis in Text*, Oxford University Press, Oxford, UK.
- Jakobson, Roman, 2008, *O jeziku*, priredile Linda R. Waugh i Monique Monville-Burston, preveo Damjan Lalović, Disput, Zagreb.
- Kovačević, Marina – Badurina, Lada, 2001, *Raslojavanje jezične stvarnosti*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka.
- Malmkjær, Kristen – Williams, John (ur.), 1998, *Context in Language Learning and Language Understanding*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Pranjković, Ivo, 2001, *Druga hrvatska skladnja: Sintaktičke rasprave*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Raguž, Dragutin, 1997, *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb.
- Schiffrin, Deborah – Tannen, Deborah – Hamilton, Heidi E. (ur.), 2001, *The Handbook of Discourse Analysis*, Blackwell Publishing.
- Schiffrin, Deborah, 1987, *Discourse Markers*, Cambridge University Press, Cambridge, UK – New York, USA – Melbourne, Australia.
- Schiffrin, Deborah, 1994, *Approaches to Discourse*, Blackwell, Oxford, UK – Cambridge, USA.
- Silić, Josip – Pranjković, Ivo, 2005, *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Silić, Josip, 2006, *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, Disput, Zagreb.
- Simeon, Rikard, 1969, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I–II*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Škiljan, Dubravko, 1997, *Granice teksta*, u zborniku *Tekst i diskurs*, ur. M. Andrijašević i L. Zergollern-Miletić, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb, str. 9–15.
- Šonje, Jure (ur.), 2000, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ – Školska knjiga, Zagreb.
- Van Dijk, Teun A. (ur.), 1997a, *Discourse as Social Interaction – Discourse Studies 2*, SAGE Publications, London – Thousand Oaks – New Delhi.
- Van Dijk, Teun A. (ur.), 1997b, *Discourse as Structure and Process – Discourse Studies 1*, SAGE Publications, London – Thousand Oaks – New Delhi.
- Wales, Katie, 2001, *A Dictionary of Stylistics*, 2nd edition, Longman, London, UK – New York, USA.

ABSTRACT

Lada Badurina i Mihaela Matešić

PROP-WORDS UNDER A MAGNIFYING GLASS: ON A SPECIAL TYPE OF DISCOURSE MARKERS

Contrary to traditional linguistic pedagogy that saw spoken discourse as subordinate to written text and treated some phenomena typical of spoken discourse as non-aesthetic, by virtue of which prop-words were left outside the scope of scientific interest, discourse studies are concerned with all parts of discourse, regardless of aesthetic or other criteria. We will therefore focus on the communicative value of expressions that the traditional approaches to linguistic description and prescription have proclaimed to be communicative ballast.

The numerous and various definitions of the term discourse in contemporary linguistics are congruent to a degree: discourse studies focus on the communicative aspect of language. In other words, discourse not only includes the message, *i.e.* the text, but also the sender and receiver as well as the situational context. Furthermore, the elements that establish relationships between the constituent parts of discourse, in addition to the relationship with the wider context, can be recognized in the structure of discourse. These are the so-called discourse markers, elements of discourse that anaphorically or cataphorically connect parts of a discourse (e.g. by marking the beginning of a new topic or a modification/shift in the direction of the conversation). As a result of this, discourse markers can be recognized in parts of the discourse (*i.e.* this may consist of one word, a group of words or entire sentence/s) that the traditional grammar defines as desemantised (accompanied by no re-semantisation) and, therefore, functionally unnecessary and pointless in a sentence. It is our aim to question the functionality of those segments of discursive structure in linguistic communication along these lines.

Key words: *discourse, scientific discourse, discourse markers, prop-words*